ڕۆڵی باشووری کوردستان لە ڕاپەڕینی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهریدا -6- ... ڕەسوڵ بێسکێنی

بەشی شەشەم

لەشکرکێشی و ڕاپەڕین بەرەو هەرێمی ئازربایجان

بەپێی ئەو نەخشەی دانرابوو، دەبوو لەیەکەم هەنگاودا هێزی هەرە گەورە و چەپێك هاوێژ بەسەرۆکایەتی عەبدولقادر و هەمزاغا، سابڵاخ و دوایی تەورێز داگیر بکات، هێزی دووەم بە سەرۆکایەتی موحەمەد سدیقی دووەم کوڕی شێخ ورمێ بگرێت.هەرچی هێزی سێیەمە بەسەرۆکایەتی خەلیفە موحەمەد سەید بوو، دەبوو ئەو ناوچانە بگرێت کەوتبوونە ڕۆژئاوای گۆماوی ورمێ، لەوانەش شاری سەڵماس و خۆی، شێخ عوبەیدوڵڵا خۆی سەرکردەی گشتی ئەم دوو هێزەی دوایی بوو. سەرانی جوڵانەوەکە پێیان وابوو کردنی ناوچە کوردنشینەکانی ئێران بەئاگردانی شۆڕش دەرفەتێکی چاك بۆ پەرەسەندنی شۆڕش پێك دێنێ، ئەوان دەیانوویست پێشەکی ناوچە کوردنشینەکانی ئێران ڕزگار بکەن و پاشان بادەنەوە سەر تورکیا و کوردستانی لێ بسەننەوە.
لاوازی و کەم دەسەڵاتی هەردوو ئیمپڕاتۆری عوسمانی و قاجاری، هەلێکی لەباری بۆ هەڵگیرساندنی جوڵانەوەیەکی ڕزگایخوازی بەربڵاو بەسەرکردایەتی شێخ عوبەیدوڵڵای شەمزینی پێك هێنا، لەسەرەتای دەستپێکی شۆڕشدا تەنیا ناوچەی شەمزینان لەژێردەسەڵاتی شۆڕشدا بوو، بەڵام هێندەی پێنە چوو گۆی شۆڕش زۆربەی ناوچەکانی کوردستانی تورکیا و ئێرانی گرتەوە. لە پاشکۆی نامەیەکی ئیرل گرانڤێل بۆ مستەر گێشن هاتووە،"ئەم کۆمەڵەیە ئێستا 4.000 هەزار تقەنگی مارتینی هەیە کە 200 دانەیان ئێرانیەوە ئەوەی ماوە تورکیە"
دوای ئەوەی بەڕێوەبەری سابڵاخ بەرامبەر کردەوەکانی هەمزاغا کەوتە ئازاردان و چاوترساندنی خەڵکەکە، ئەوسا هەمزاغا بانگی ڕاست بوونەوەی عەشرەتەکەی خۆی داو داوای پشتگیری و یارمەتی لە شێخ کرد، لە مانگی ئاب دا شێخ عوبەیدوڵڵا هەزار چەکداری بەسەرۆکایەتی عەبدولقادری کوڕی نارد بۆ یارمەتیدانی مەنگوڕ، عەشرەتی دێسێزی شێخ لەگەڵ ئەو هێزەدا لەسنووری ئێران پەڕیەوە، هەتا دەهات عەشرەتی تر لایان دەدایە لای ڕاپەڕینەکە.
شێخ عوبەیدوڵڵا پێنج هەزار کوردی سەربەقەڵەمڕەوی ڕۆم و دانیشتووی ئەو سنوورانەی بۆ شێخ عەبدولقادری کوڕی بچووکی خۆی و هەمزاغا و

محەمەد ئاغا و عەبدوڵڵاخانی زێرزاشی لەگەڵ خستن و فەرمانی کۆکردنەوەی لەشکری کوردستان و داگیرکردنی هەرێمی ئازەربایجانی پێکردن. لە (20- 9- 1880) جوڵاندنی هێزەکانی کورد لە قۆڵی یەکەم، بەسەرۆکایەتی شێخ عەبدولقادر و هەمزاغای مەنگوڕ بەرەو شنۆ و موکریان دەستی پێکرد. دواتر لەهەموو لایەکەوە هێزەکە گەشەی کرد، بۆ ئەمەش شێخ بڕیاری دا لەکاتی شەڕدا دەبێ گیان و ماڵی دانیشتوان پارێزراوبێ، ئابۆت کونسوڵی گشتی بەریتانیا لە تەورێز لە 22ی کانوونی یەکەمی 1880 دەنووسێت: دەرکەوتوە لەشکرەکەی شێخ 30,000 کەسن، بەشێکی زۆریان تفەنگی مارتینیان پێیە، بەڵام هەموو ئەو گوندانەی کەوتونەتە ڕێی پێشڕەوییەکەیان دەست لێنەدراون و تەنگیان پێهەڵنەچنراوە، هەموو ئەو زەخیرە و کەلوپەلەی پێویستیش بووبێ شێخ بەپارە کڕیونی.

هێزەکەی هەمزاغا و شێخ عەبدولقادر بۆ ئەوەی لەلایەن هێزەکانی سەر سنووری ئێرانەوە بەرهەڵستی بکرێت، گەیشتە مەرگەوەڕ، لەوێش سەرۆکە کوردەکانی ئەو ناوچەیە چوونە ڕیزی هێزەکەوە، ڕاپەڕیوەکان ڕوویان کردە ناوچەی شنۆ. هەمزاغای مەنگوڕ بووە (سوپاسالاری) ئەم هێزە و لە (25- 27- 9- 1880ز) شارەکانی لاجان و شنۆ و سندوس ئازادکران.

شێخ عەبدولقادر لەڕۆژی (7)ی مانگی شەوال دا (1297ك) (13- 9- 1880ز- 22- 6- 1259 هەتاوی) هەردوی لە شنۆ خست و حاجی وەهاب خان و عەبدوڵڵاخان و ئیبراهیم خان و ئەمیر خان سەرلەبەری سوارە و پیادەیان، خڕیان گەیاندە و دوای دوو ڕۆژ لەوێ جوڵان و لە دوو قۆناغێکی مەحاڵی شێدوز قۆناغیان گرت.

هەر لەسەرەتاوە شێخ نامەی بۆ کاربەدەستانی ئێران و نوێنەرانی وڵاتانی ئەوروپی و بێگانەکان نارد، ئەو نامەیەی شێخ لە سەرەتای دەست پێ کردنی ڕاپەڕینەکە بۆ کاربەدەستانی ئێران و نوێنەرانی دەوڵەتە بێگانەکانی نارد، سروشتی ڕاپەڕینەکە، هۆیەکانی، هەروەها هەڵسەنگاندنی ڕاستەقینەی دەوری شێخ عوبەیدوڵڵا لەو ڕاپەڕینە ڕوون دەکاتەوە و مانایەکی گرنگی هەیە. شێخ لەگەڵ دوو کەسدا نامەیەکی بۆ حەمزە میرزا حیشمەت وەلیعەهدی تەختی ئێران نارد، بەڵام ئەو هەردوو کەسەکەی گرتن و لەگەڵ نامەکەدا بۆ شای ئێران، ناسرەدین شای قاجار (1832- 1896ز)ی ڕەوانە کردن بۆ تاران.

ئەو دوو نامەیەی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ (کۆهرانی)ی میسینێری ئەمەریکایی نارد لەورمێ، بەڕاستی مایەی سەرنج لێ دانن، شێخ لەو دوو نامەیەدا داوا لە کۆهران دەکات کۆنسوڵی بەریتانیا لە ورمێ لەو هۆیانە ئاگادار بکات، کە کوردەکانی بەرەو ڕاپەڕین هاندا.

شێخ عوبەیدوڵڵا پەیوەندیەکی دیبلۆماسی فراوانی دەست پێکرد لەگەڵ کۆنسوڵ و نوێنەرانی وڵاتانی بیانی و ئەوروپاییەکان، بۆ

تێگەیاندنیان لەمەبەستی ڕاپەڕینەکە، گفتوگۆی نێوان شێخ و بیانیەکان ئەوەمان بۆ ئاسان دەکات لەنزیکەوە سەرنج لە هونەر و توانای دیبلۆماسیەتی شێخ بدەین و شوناسی لەگەڵدا پەیدا بکەین.

زۆری نەبرد ڕاپەڕینەکە هەموو ناوچەکانی کوردی تەنیەوە، لەنیوەی یەکەمی مانگی ئەیلولدا، کوردەکان دەوروبەری لاجان و سەردەشتیان گرت، هێزی ڕاپەڕیوەکان کە بەچەکداری دانیشتووەکانی تەواو پڕ ببوو، بووە هەڕەشەیەکی پڕ مەترسی، بەلای کەمەوە هەموو عەشرەتە کوردەکانی ئێران لایان دایە لای شێخ عوبەیدوڵڵا، لەوانە: مەنگوڕ، مامەش، زەرزا، موکری، دێبۆکری، گەورك، شکاك، جاف، پیران، ئاهو(ئاگو) (لەوانەیە ئاکۆ بێت)، زوودی و هی تر. لەماوەی چەند ۆرژدا هێزێکی زۆری سوارە و پیادە کۆبوونەوە.

هەمزاغا هەوڵی دا هەموو سەرۆك هۆزەکان و هێزەکانیان لەژێر ئاڵای شێخ دا کۆبکاتەوە، هەوڵی زۆری لەگەڵ محەمەد ئاغای مەزنی مامەش و بیوك خانی گەورەی قەرە پەپاخ دا ئەوانیش بەشداری ڕاپەڕینەکە ببن، محەمەد ئاغا لە سابڵاخ هەوڵێکی زۆری دا کاربەدەستانی عەجەم لە مەترسی و گەورەیی بزوتنەوەکە هوشیار بکاتەوە، بۆئەوەی هەر لە سەرەتاوە ڕێ لە تەشەنەکردنی بگرن، دوای ئەوەی لەوان نائومێد بوو، ڕاپەڕینەکە پەرەی سەند، ئەوسا ئەویش بەناچاری تێکەڵاوبوو.

هێز و دەسەڵاتی شێخ عوبەیدوڵڵا لە ئێران بەجۆرێك پەرەی سەند، وای لە (ئابۆت)ی کۆنسوڵی ئینگلیز کرد لە تەورێز، لە (15)ی حوزەیرانی ساڵی (1880)دا بەترسەوە (تۆمسۆن) ئاگادار بکات کە: “شێخ توانی بەشێکی گەورەی عەشرەتی شکاك بەلای خۆیدا ڕابکێشێت، ئەو عەشرەتەی جاران دۆست و جێی بڕوای شا بوو” (ئابۆت) سەر کونسولی ئینگلستان لە تەورێز داوای لەکاربەدەستانی ئێران کرد خێرا لیوا کوبوخان لە تەورێزەوە ڕەوانەی سەرسنووربکەن، بەو نیازەی چاوی بە نوێنەری عوسمانی بکەوێت، بۆ هێمن کردنەوەی دۆخی سەرسنوور لەگەڵیدا بکەوێتە گفتوگۆ، ئابۆت دەنووسێت: ” لەوەش زیاتر قەت حەز بەوە ناکرێت ڕێگای پێ بدرێت (واتە بە شێخ) هێز و دەسەڵاتی خۆی بەناو سنوورەکانی ئێراندا بڵاو بکاتەوە، ئەم ڕایەشم بە کاربەدەستانی ناوچەیی دەگەیەنم”.

بەدرێژایی مانگی ئابی ساڵی (1880) ڕووداوی وەها لە کوردستانی ئێران سەریان دەرهێنا، بوونە هۆ و هاندەری نوێ بۆ هەڵچوونی کوردەکان، هەمزاغای سەرۆکی مەنگوڕی ناسراوی کورد، پاش کۆبوونەوەی شەمدینان، چالاکانە کەوتە خۆ ئامادەکردن، هەمزاغا گەلێك لە سەرۆك خێڵەکانی تری ڕام کرد بوو لابدەنە لای ڕاپەڕینەکە، ئەو کۆبوونەوەیەی لە شەمدینان بۆ پێکهێنانی ڕاپەڕینەکە دانرا، لەلایەن گەلێك دانیشتووە کوردەکانی ئێرانەوە پەسند کراو پێشوازی لێ کرا،

کۆنسوڵی ڕووسیا لەوان ئەو هەواڵەی ڕاگەیاند، گوایە کوردەکان" لەلایەن کاربەدەستانی ئێرانەوە زۆریان لێ دەکرێت و دەڕووتێنرێنەوە سەریان بەرزکردۆتەوە و قین دایگرتوون، ئەوان (کوردەکانی ئێران) بەوپەڕی شادییەوە پێشوازی شێخ دەکەن و بەڕزگار کەری دادەنێن، هەموویان بگرە کەس نەماوە لانەداتە لای”.

ئابۆت کونسوڵی گشتی بەریتانیا لە تەورێز دەڵێت: کاربەدەستە ئێرانیەکان ناڕەزایی ئەوە دەردەبڕن چەند خێڵێك لەتەڕەفی تورکیادا ئەم کێشانەیان دروست کردبێ، بەواتایەکی تر کێچڵەوەکان کە دێسێزن بۆ شا و تاڕادەیەکیش سونین هاومەزەبەکانیان لەوڵاتی عوسمانیدا کاریگەریان لەسەریان هەیە، بەهەیبەت و ترسەوە دەڕوانینە شێخ عوبەیدوڵڵای سەرۆکە ڕوحیەکەیان لەهەردوو دیوی سنوورەکەدا.

ڕۆژنامەی (وەقت)ی تورکی ڕاپەڕینە جەماوەرییەکەی کوردی ئێران وەها ڕوون کردەوە کە ” کوردەکان زوڵم و زۆرێکی زۆریان لێ دەکرێت و باج و سەرانیەکی زۆریان لێ دەسەنرێت”

ڕاپەڕیوەکان بۆ ئەوەی بەرهەڵستیەکی ئەوتۆ بێتە ڕێیان بەرەو سابڵاخی شاری سەرەکی و گەورەی کوردستانی ئێران کەوتنەڕێ، موتەسەڕیفی شارەکە کە دیی دانیشتوانی شارەکە پشتگیری ڕاپەڕینەکە دەکەن بڕیاری دا لەگەڵ ڕاپەڕیوەکان بکەوێتە گفتوگۆ، لەئەنجامدا موتەسەڕیف بڕیاری دا بەخۆی و دەست و پێوەندەکانیەوە شار بەجێ بهێڵێ و ماڵ و مڵك و چەك لەگەڵ خۆیدا نەبات، پاش ئەمە کوردەکان بۆ ئەوەی یەك تەقەش بکەن شاری سابڵاخیان گرت. ئینجا عەبدولقادر ناردی بەدوای ئێلەکانی باشوور و باشووری ڕۆژهەڵات تا دەگاتە بانە و سەقز، داوای لێ کردن خۆیان ڕادەست بکەن، ئەوانیش گوێڕایەڵی داواکەی بوون، پاشان حکومەتێکی هەرێمی ڕێکخست، بەدانانی حاکم بۆ ئەو ناوچانەی ڕادەست بوون، بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری ناوخۆی ناوچە ڕزگارکراوەکان شێخ دەزگای تایبەتی پێکەوەنا. و موتەسەریفی بۆ شاری سابڵاخ دیاری کرد. دوای ئەوە لەسابڵاخ پێشڕەوەی کرد بۆ ڕووباری تاتاو.

پاشنیوەڕۆی 2ی تشرینی یەکەمی 1880 لەلایەن شێخ عەبدولقادر و هەمزاغا لەگەڵ 10،000 کەس پەلاماری دواب ی دابوو هێرشەکە سێ سەعات پێش ڕۆژئاوابوون کرابوو. چوار سەعاتی خایاندبوو، سەلیم خان، چهار دەوڵەت، عەلی خان حاکمی مەراغە لەگەڵ محسن خانی بەختیاری دوای شەڕێکی بەرگریکارانە ناچاربوون هەڵبێن.

بەهەموو حیسابێك واپێدەچێ ئێلەکوردەکان بەفەرماندەیی شێخ عوبەیدوڵڵا بەردەوام بن لەچوونە پێشەوەیاندا بۆ ناوخاکی ئێران، خێڵە ئێرانیەکان دەچوون و دەیاندایە پاڵ هێزەکانی شێخ و حکومەتی ئێرانیش لەشکری دەنارد، بەڵام ئەوەندە بەهێز نەبوون بتوانن

بەرامبەر کوردەکان بوەستن، با□□ن ج□مین لەو باوە□ەدانەبوو لەم کاتەدا ئ□رانیەکان بتوانن بەرەنگاری کوردەکان ببنەوە، ئەوا پ□ویست ناکا ه□زەکانی □ووسیا لەسنوور بپە□نەوە، بە□ام ئەگەر ئ□رانیەکان ت□ك بشک□ن ئەوا بارود□کە مەترسیدار دەب□ت.

ز□ری نەبرد ه□زەکانی کورد گەیشتنە تەور□ز، ئەم گورج و گ□□ی و چالاکیەی کورد نواندی و ئەو نزیك بوونەوە چاوە□وان نەکراوە لە تەور□ز، شارەکەی ت□قاند، خە□کی شارەکە کەوتنە خ□یان و دەستیان کرد بە قایمکاری کردن، کونسو□خانە ب□گانەکان خ□را کەوتنە ک□کردنەوەی ئەرشیفەکانیان، بەو نیازەی دەربازیان بکەن، هەر ئەو ترس و پەژارە بوونە پەکی چالاکی و گ□ستە و هەوا□ گەیاندنی خست.

بەوتەی پەیامن□ری □□ژنامەی (تایمس) سەرکەوتنەکەی کورد لەبەر ئەوە بوو، دانیشتووە کوردەکانی و□اتەکە بەچاوی □زگارکەر سەیری ش□خ عوبەیدو□□ایان دەکرد، لە□□ژانی بەیەکاچووندا لەگە□ ه□زە ئ□رانیەکانی سەر سنووردا، نەجار□ك و نە دوو □ووی دا سەرباز و ئەفسەرە کوردەکانی سوپای ئ□ران هە□ دەهاتن و دەچوونە □یزی □اپە□یوەکانەوە.

لەو □□ژانەی ه□زەکانی کورد بەرەو ناوچەکانی کورد و ئ□ران کشان، ش□خ عەبدولقادر هەمیشە ئەوەی دووبارە دەکردەوە ناب□ ه□زەکانی کورد دەستدر□ژی بکەنە سەر ژیان و ما□ و مو□کی خە□کەکە، هاونیشتمانە □ووسەکان ئەوانەی لە ئ□ران دەژیان سوودیان لەم بانگەوازەی ش□خ عەبدولقادر دی، (شولژ□فسکی) مووچەخ□ری □ووس لەتەور□ز، لەبیرەوەریەکەیدا لە (20)ی تشرینی دووەمی سا□ی (1880)دا نووسیویەتی دە□□ت: “ئەریت□ن نەزار بەگ (هاونیشتمان□کی □ووس) بەدر□ژایی ئەو ماوەیە لە ساب□اخ بووە، چەند جار ش□خ عەبدولقادری دیوە، ش□خ چەند کەس□کی لەگە□دا نارد ب□ ئەوەی عەمبارەکانی هاونیشتمانە □ووسەکان لەشار لە دەستدر□ژی بپار□زن، داواشی ل□ کرد ئەگەر هاتوو ه□زەکان پ□ویستیان بەگەنم و ج□ بوو ئەوە پ□یان بفر□ش□ت و پسولەیان ل□وەرگر□ت”.

ماوەیەتی ......